MERIDIAN CRITIC Nr.1 (Volume 26) 2016

Studiu de caz. Un tip de stereotipie în actul traducerii

Ana-Maria MINUȚ, Ion LIHACIU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași

Abstract: The article is carefully focused on a strategy of translation constantly used by Ioan Piauriu Molnar in the Romanian version of Claude François Xavier Millot's work, *Eléments d'histoire générale ancienne et moderne*. It is about interpolation, which explains (by synonyms or paraphrases) the numerous neologisms introduced in the text.
Keywords: *translation*, *strategy*, *interpolation*, *explanation*, *neologism*.

1. Studiul de faţă are la bază o traducere din domeniul istoriei universale, realizată de Ioan Piuariu Molnar şi tipărită la începtul secolului al XIX-lea. Cu titlul complet *Istoria universală adecă de obşte, care cuprinde în sine întîmplările veacurilor vechi, întocmită prin Signior Milot, commembrum Academiei Frînceşti din Lion, Iară acum întîia dată tălmăcită în limba românească*, această traducere, semnată „Ioánn Molnar de Millersháim, professor public în Academia Clujului şi doctor de ochi în Marele Prinţipát al Ardealului" a apărut în 1800, la Buda, în „crăiasca Tipografie Orientalicească a Universitatei Peştii".

Extrem de respectat şi de faimos printre contemporani graţie în primul rînd unei exemplare cariere medicale, Ioan Piuariu Molnar (1749-1815) se înscrie, totodată, în seria de intelectuali ardeleni implicaţi, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în modernizarea, după model occidental, a societăţii româneşti. Epoca 1780-1830, de intense şi numeroase transformări, este marcată şi de o nouă atitudine faţă de limbă, care a antrenat importante transformări ale acesteia; constatarea posibilităţilor de expresie mai reduse ale românei în comparaţie cu idiomurile occidentale a generat o activitate intensă de cultivare a limbii, fiind unanim acceptată ideea aducerii românei la nivelul limbilor de mare cultură [Oprea, Nagy, 2002: 64].

„Atitudinea pragmatică" [Niculescu, 1978: 59] a cărturarilor ardeleni, pe deplin adaptată la solicitările politice, sociale, culturale ale timpului se concretizează, pe de o parte, în elaborarea de gramatici şi dicţionare, care aveau rolul de a face din româna literară un instrument de comunicare perfecţionat, unitar din punct de vedere fonetic şi gramatical şi cu un lexic corespunzător, capabil să răspundă la cerinţele ştiinţei şi culturii moderne; pe de altă parte, iluminiştii ardeleni au meritul fundamental de a fi iniţiat acţiuni organizate de difuzare, prin lucrările lor teoretice şi practice, traduceri şi originale

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

(din domeniul istoriei, filozofiei, retoricii, teologiei, matematicii, medicinei, geografiei, fizicii, chimiei, agronomiei, ştiinţelor naturale), a ştiinţei şi culturii Occidentului latin, a cărui superioritate era afirmată deschis în toate scrierile epocii.

În limitele acestui crez se înscrie şi Ioan Piuariu Molnar, autor al unei gramatici, *Deutsch-Walachische Sprachlehre* (Viena, 1788, Sibiu, 1810, Sibiu, 1823), al unui dicţionar (*Wörterbüchlein deutsch und wallachisches*, Sibiu, 1822), al „primei cărţi cu caracter agronomic" [Ursu, 1962: 39], *Economia stupilor*, tipărită la Viena în 1785 (ediţia a doua a apărut la Sibiu în 1808) şi editor al unei retorici, *Retorică, adecă învaţătura şi întocmirea frumoasei cuvîntări. Acum întăi izvodită pe limba românească. Împodobită şi întemeiată cu pildele vechilor filosofi şi dascăli bisericeşti*, [Buda, 1798][1]. Ca traducător, Piuariu Molnar a ales, din domeniul istoriei universale, lucrarea de popularizare aparţinînd francezului Claude François Xavier Millot (1726-1785), *Eléments d'histoire générale ancienne et moderne*, apărută în nouă volume la Paris, între 1772 şi 1783. Traducerea românească este una parţială; autorul ei oprindu-se doar la primul volum, care cuprinde istoria popoarelor vechi: *egiptenii*, *hinezii*, *assirienii*, *babilonenii*, *feniţienii*, *ovreii*, *medii*, *perşii*, *indienii*, *ştitele*, *ţeltele* şi *grecii*.

După cum a demonstrat Livia Grămadă într-un studiu publicat în 1960, istoria lui Millot a avut o circulaţie intensă în epocă, inclusiv în Transilvania, unde a ajuns cunoscută, mai întîi, prin intermediul traducerilor în germană şi în maghiară. Traducerea germană *Universalhistorie alter, mittler und neuer Zeiten. Aus dem Französischen. Mit Zusätzen und Berichtigungen*[2] von Wilhelm Ernst Christiani, apărută la Leipzig, 1777-1788, a cunoscut mai multe reeditări; versiunea maghiară, *A világnak közönséges története*i, conţinînd două volume (de la egipteni pînă la romani) a fost realizată de Verseghi Ferencz, în intervalul 1790-1791 [Grămadă, 1960: 165-166]. Confruntînd versiunea lui Molnar cu originalul francez şi cu traducerile în germană, respectiv în maghiară, cercetătoarea a ajuns la concluzia că traducătorul român a lucrat în primul rînd cu textul german, „în acelaşi timp însă are sub ochi şi originalul" [ibidem, 168], dependenţa traducerii româneşti de cea germană fiind susţinută cu argumente care ţin atît de formă (de exemplu, aşezarea sumarului capitolelor la începutul volumului şi nu la sfîrşit, cum procedase Millot), cît şi de conţinut (este vorba de aspecte care ţin de nivelul lexical al textului şi de cel sintactic).

2. Studiul nostru are ca punct de plecare următoarea precizare a lui Molnar, din *Cuvîntare înainte*: „La aşezarea acesteii istorii am împrumutat şi cuvinte de la maica noastră limba latinească, că în unele părţi şi ţinuturi sînt lăcuitorii deprinşi cu ele, iară pe alte locuri nu sînt obicinuite; pentru acêlea le-am tîlcuit cu cuvinte de obşte înţelegătoare ca să respunză folosului şi binelui preste-tot mai cu sporiu".

Urmărind concret mijloacele la care recurge Molnar pentru „a tîlcui" neologismele împrumutate prin „cuvinte de obşte înţelegătoare", cu scopul de a face textul mai transparent, am putut constata, după ce am făcut şi comparaţia cu versiunile în germană, respectiv franceză ale istoriei lui Millot, că interpolarea, adică acţiunea de „a introduce, a intercala într-un text cuvinte sau fraze care nu aparţin originalului, pentru a-l

[1] Pentru ideea că Ioan Molnar nu este autorul sau traducătorul *Retoricii* apărute în 1798, vezi URSU, 2002: 332-346, unde se arată că Molnar este numai editorul textului respective.

[2] Textul german, considerabil îmbogăţit faţă de original, cuprinde 15 volume.

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

explica, a-l completa etc." [DEX, s.v. *interpola*] se constituie într-o veritabilă strategie stereotipă de traducere, cu rol explicativ. Obiectivul nostru a constat în identificarea interpolărilor introduse consecvent de Molnar în versiunea românească, dat fiind faptul că acestea au un rol foarte important atît în actul propriu-zis al traducerii (prin conţinutul lor), cît şi pentru evoluţia limbii române.

Studiul are un caracter preponderent aplicativ, principala metodă de cercetare şi de prezentare a materialului fiind cea comparativă. Identificarea elementelor interpolate contribuie, implicit, şi la identificarea exactă a pasajelor în care traducătorul s-a folosit fie de textul francez, fie de cel german (în funcţie de neologismul explicat, dar şi de maniera în care este oferită explicaţia). De asemenea, comparaţia amănunţită a versiunii româneşti cu cele două texte-sursă (german şi francez) permite înţelegerea opţiunilor traducătorului în condiţiile în care acesta, aşa cum arată E. Coşeriu în studiile sale de traductologie, după ce a parcurs prima fază a traducerii, cea semasiologică (faza de înţelegere a ceea ce desemnează textul original) s-a aflat, în faza următoare, cea onomasiologică, în situaţia de a găsi în limba de sosire semnificaţii care să redea întocmai desemnările identificate în textul original; altfel spus, dacă în faza semasiologică traducătorul interpretează textul prin înţelegerea acestuia, în schimb, în etapa onomasiologică, traducătorul produce textul, cu precizarea că acesta are un conţinut deja stabilit [Coşeriu, 1985: 223]. Transpunerea directă de la semnificaţiile limbii-sursă către semnificaţiile limbii-ţintă nu este posibilă, drumul trecînd în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. Traducerea este considerată, din acest motiv, *Entsprachlichung* „des-compunere prin limbaj", urmată de *Versprachlichung* „re-compunere prin limbaj" [Coşeriu, 2009: 131]. Aderînd la punctul de vedere exprimat de Coşeriu, considerăm mai puţin importantă abordarea interpolărilor din perspectiva modificărilor cantitative faţă de original, care duc la o „pierdere a literalismului" [Barr, 1979: 303]; în condiţiile în care cele mai numeroase interpolări din textul lui Molnar au rolul de a „tălmăci" cuvintele străine preluate, considerăm mai importantă relevarea rolului lor de a exprima aceeaşi desemnare şi acelaşi sens cu ajutorul altor semnificaţii [Coşeriu, 2009: 314-315].

3. Date fiind, pe de o parte, natura textului tradus şi, pe de altă parte, posibilităţile reduse de expresie ale limbii române, Ioan Piuariu Molnar recurge extrem de frecvent la interpolări care, ca şi notele în traducere, au, cel mai frecvent, menirea „să corecteze discrepanţele lingvistice şi culturale" [Nida, 1964: 138].

Interpolarea, tehnică prin care traducătorul extinde textul-sursă, vizează elemente de limbă, cultură, civilizaţie, considerate ca fiind necunoscute cititorului. Această strategie are un caracter predominant explicativ, interpolarea constînd în explicarea (printr-un termen sinonim, care oferă o variantă secundară de transpunere sau printr-o sintagmă) a unei unităţi de traducere.

Notăm şi faptul că, de cîteva ori, elemente de istorie sau cultură considerate necunoscute sînt deja explicate în textul francez şi în cel german, Molnar preluînd, în astfel de situaţii, explicaţiile respective:

> „Un norod ca acesta au fost feniţienii carii să numesc cananite în Scriptură, *adecă negoţitori*" (p. 105/69[r])

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Tels furent les Phéniciens, appelés Chananéens dans l'écriture, *c'est-à-dire, marchands*". (p. 149)
„Solch ein Volk waren die Phönicier, die in der Schrift Cananiter, *das ist: Kaufleute*, genannt werden" (p. 77).

4. Secvenţele intercalate de traducător sînt introduse prin adverbul explicativ *adecă* urmat sau nu de două puncte, respectiv prin conjuncţia coordonatoare disjunctivă *sau*.

În prezentarea de mai jos indicăm şi contextele corespunzătoare din textul francez, respectiv german, pentru a putea observa, prin comparaţie, secvenţa intercalată de traducătorul român.

4.1. Interpolări introduse prin adverbul *adecă* prin care se explică o unitate de traducere din textul francez:

• *marină* (fr. *marine*, faţă de germ. *Seewesen*)

„El grijaşte marina *adecă războiul de pre mare*". (p. XXIII/12[r])
„Il s'attache à la marine". (p. 454)
„Er sorgt für das Seewesen". (p. 31).

În alt context, şi versiunea germană conţine neologismul *die Marine*:

„Era de lipsă ca finánţiile şi marina, *adecă oastea de pre mare* iară să să aşeze în starea lor". (p. 377/165[v])
„Il fallut rétablir les finances & la marine". (p. 402)
„Es war nöthig, daß man die Finanzen, und die Marine wiederherzustellen suchte". (p. 259).

• *poligamie* (fr. *polygamie*, faţă de germ. *Vielweiberey*)

„Poligámia, *adecă însurarea cu mai multe fămei*, era slobodă tuturor, numai preoţilor nu" (p. 30/31[v])
„La polygamie étoit permise, excepté aux prêtres". (p. 78)
„Die Vielweiberey war, die Geistlichen ausgenommen, jedermann erlaubt". (p. 23).

Alteori, şi în textul german se întrebuinţează termenul *Poligamie* (în loc de *Vielweiberey*):

„Încă să aruncă înainte persilor că poligámia, *adecă: avêrea a mai multor muieri* şi împreunarea cu alte ţiitoare nu numai ar fi fost obicinuită mai presus". (p. 163/98[r])
„On leur reproche, non-seulement la polygamie & le concubinage portés au plus grand excès". (p. 202)
„Man wirft ihnen vor, daß bey ihnen Poligamie und Concubinat nicht nur bis aufs äusserste getrieben ward". (p. 118).

• *superstiţie* (fr. *superstition*, faţă de germ. *Aberglauben*)

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Supérstiția, *adecă: credința deșartă*, dacă prinde o dată rădăcină, ia răsare și să ivêște cu mii de chipuri necuvioase". (p. 42/37v)
„Quand la superstition est enracinée parmi les hommes, elle se montre et se reproduit sous mille formes hideuses". (p. 90)
„Wenn der Aberglauben einmal unter den Menschen Wurzel geschlagen hat, so zeigt und erhält sich unter tausend scheuslichen Gestalten". (p. 31).

• *attac* (fr. *attaque*, față de germ. *Angriff*)

„Nu era pomenire de șanțuri nici de attacuri, *adecă: de începeri întîi spre războiu*, nici de urcarea pre ziduri cu scări" (p. 209/121r)
„On ne voit point de circonvallation, ni d'attaques, ni d'escalade" (p. 245)
„Man hörte nichts von Verschanzungen, noch Angriffen, noch Sturmleitern". (p. 156).

• *ambiție* (fr. *ambition*, față de germ. *Ehrgeiz*)

„Afară de ambiția ta, *adecă: de lăcomia spre cinste*, eşti tu cel mai bun al athinenilor". (p. 266/150r)
„A votre ambition près, lui disoit-il, vous êtes le meilleur des Atheniens". (p. 296)
„Deinen Ehrgeiz ausgenommen, bist du der Beste der Athenienser". (p. 191).

• *emulație* (fr. *émulation*, față de germ. *Nacheiferung*)

„Emuláția, *adecă: rîvna spre întrecere* n-au ajutat norocului grecilor mai puțin decît vîrtutea sau înțelepția". (p. 315/174v)
„L'émulation n'avoit pas moins contribué que la vertu aux succès des Grecs". (p. 341-342)
„Die Nacheiferung hatte nicht weniger als die Tugend zu dem Unglück der Griechen das ihrige beygetragen". (p. 220).

• *a renunța* (fr. *renoncer*, față de germ. *entsagen*)

„[...] iară Spárta avea moderație destulă sau înțelepciune să o renunție, *adecă să puie comanda jos*". (p. 327/180v)
„[...] & Sparte eut assez de modération ou de prudence pour y renoncer". (p. 353)
„[...] und Sparta hatte Mäßigung oder Klugheit genug, demselben zu entsagen". (p. 229).

• *abuz* (fr. *abus*, față de germ. *Mißbrauch*)

„[...] mai mult sta el împrotivă abuzurilor, *adecă întrebuințărilor rêle* celor democraticești". (p. 340/187r)
„[...] il se déclara toujours contre les abus de la démocratie". (p. 367)
„[...] eiferte er vielmehr allezeit wider die Mißbräuche der Democratie". (p. 236).

BDD-A26568 © 2016 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

• *amnestie* (fr. *amnistie*, față de germ. *Vergebungsacte*)

„El pentru aceia aduce la mijloc o amnestie învățătoare, *adecă o iertare de tot* prin a cărăi putere toate ce au fost greşit să să uite de tot". (p. 394/174r)
„Il proposa un acte célèbre d'amnistie, par lequel fut aboli le souvenir du passé". (p. 419)
„Er brachte daher eine berühmte Vergebungsacte in Vorschlag, kraft deren alles Geschehene sollte als vergessen angesehen werden". (p. 270).

• *Estím* (fr. *estime*, față de germ. *Hochachtung*)

„Mărirea, talentumurile îi hărăzeşte lui Estím, *adecă cinstire* înaintea craiului Mnémon". (p. 426/191r)
„Sa gloire, ses talens, lui procurent l'estime d'Artaxerxès Mnémon". (p. 20 [partea a II-a])
„Sein Ruhm und seine Talente setzten ihn bey dem Artaxerxes Mnemon in Hochachtung". [...] (p. 291).

4.2. Interpolări introduse prin adverbul *adecă* prin care se explică o unitate de traducere care există atît în textul francez, cît şi în cel german:

• *presidént* (fr. *président*, germ. *Präsident*)

„Presidéntul *adecă: şezătoriul înainte* atingea cu o figură care închipuia dreptatea pre acela, pre carele îl conoştea, că are drept şi nime nu să îndoia, ci credea că hotărîrea s-au făcut însuşi prin adevăr". (p. 29/31r)
„Le président touchoit avec une figure de la Vérité celui dont le droit étoit reconnu". (p. 77)
„Der Präsident nämlich berührte mit einer Figur, welche die Wahrheit vorstellete, denjenigen, von welchem man erkannte, daß er Recht hatte, und niemand zweifelte, daß der Ausspruch von der Wahrheit selbst geschehen sey". (p. 22).

• *mumie* (fr. *momie*, germ. *Mumie*)

„Mumiile lor, *adecă: acêle trupuri balzamite* zac şi acum îmbulzite în stînciuri de pietri scobite şi în peşteri, stînd putrejunii împotivă". (p. 57/45r)
„Leurs momies durent toujours. Des grottes taillées dans le roc en font remplies". (p. 104)
„Ihre Mumien, womit ganze im Felsen ausgehauene Grotten ausgefüllet sind, trotzen der Verwesung". (p. 40).

• *lux* (fr. *luxe*, germ. *Luxus*)

„[...] dară lîngă meşteşuguri să însoţisă şi luxul, *adecă: dezmierdarea* şi răsfăţul poftelor cu toată biruitoarea lor putêre"; (p. 99/66r)
„Les arts florissoient de temps immémorial en Assyrie & à Babylone. Le luxe, la mollesse & la débauche y règnoient également". (p. 144)

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„[…] die Künste […], aber zugleich mit denselben bewiesen auch der Luxus, die Weichlichkeit und ausschweifende Wohllüste ihre herrschende Gewalt"; (p. 72).

• *minã* (fr. *mine*, germ. *Miene*)

„Pre fieştecare dintre helote, cel ce să însemna mai ales prin statura sau prin minele lui, *adecă: prin mişcările fĕţii cei plăcute,* preste ceialalţi, îl omora ca pre un vrăşmaş al naţiónului". (p. 242/138[r])
„On faisoit mourir tout Hélote, distingué par sa taille ou par sa mine, comme un ennemi de la nation". (p. 276)
„Jeder Helote, der sich durch seine Statur oder durch seine Miene von andern auszeichnete, ward als ein Feind der Nation hingerichtet". (p. 177).

• *usurpator* (fr. *usurpateur*, germ. *Usurpateur*)

„Odinioară lasă usurpatorul *adecă stăpînitoriul nedrept* Pisistrát să întrêbe pre Solón ce-l face aşa îndrăzneţ?" (p. 266/150[r])
„Un jour que l'usurpateur lui envoya demander, ce qui lui inspiroit tant d'audace, il répondit hardiment, ma vieillesse". (p. 297)
„Einst ließ der Usurpateur ihn befragen, was ihn so kühn mache?" (p. 191).

• *cabală* (fr. *cabale*, germ. *Cabale*)

„[...] au voit el prin aceasta a da neodihnelor lor o îndreptare întărîtătoare şi să cerce cabalurile, *adecă viclenele cugetări* ale lor să le oprească". (p. 338/186[r])
„[...] pour fixer leur inquiétude & prévenir les effets de leurs cabales". (p. 365)
„[…] er mochte dadurch, ihren Unruhen eine veste Richtung zu geben, und ihren Cabalen zuvorzukommen, suchen". (p. 235).

4.3. Mai rar, secvenţa explicativă vizează un termen preluat din textul german:
• *matros* (fr. *matelot*, germ. *Matrose*)

„Lisándru dobîndisă de la acesta o sumă mare de bani ca să înmulţească leafa matrosilor, *adecă a slujitorilor de corăbii*". (p. 383/168[v])
„Il en obtint des sommes, pour augmenter la paye des matelots". (p. 407)
„Er [Lysander] erhielt von ihm ansehnliche Geldsummen, um den Matrosen den Sold zu vermehren". (p.263).

4.4. Interpolări introduse prin conjuncţia disjunctivă *sau* prin care se explică o unitate de traducere din textul francez:
• *cauză* (fr. *cause*, germ. *Ursache*)

„Cauzele *sau pricinile* şi lucrările despre deundările şi vărsările Nílului". (p. VII/4[r])
„Causes & effets des débordemens du Nil". (p. 433)
„Ursachen und Wirkungen von den Ergießungen des Nils". (p. 20).

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

• *emuláție* (fr. *émulation*, germ. *Nacheiferung*)

„Adevărata starea politicească nu împedecă emuláția *sau silința*"; (p. 35/34[r])
„La vraie politique ne captive pas l'émulation". (p. 83)
„Die wahre Staatskunst legt der Nacheiferung keine Fesseln an". (p. 26).

• *constituție* (fr. *constitution*, germ. *Staatsverfassung*)

„[...] care dau constituției *sau pravilii* întărirea și putêrea ei". (p. 81/57[r])
„[...] qui cimentent la constitution de l'état". (p. 125)
„[...] welche eigentlich der ganzen Staatsverfassung ihre Vestigkeit geben". (p. 58).

• *jalusie* (fr. *jalousie*, germ. *Eifersucht*)

„O jalusie sau *prepunere pizmătareță* ca aceasta iaste între negoțitori foarte firească". (p. 109/71[r])
„[...] jalousie naturelle aux négocians". (p. 153)
„Eine Eifersucht, die zwar den handelnden sehr natürlich [...] ist". (p. 80).

• *opinie* (fr. *opinion*, germ. *Meynung*)

„[...] opiniile *sau cugetările* cêle theologhicești ale patriei lui". (p. 116/74[v])
„[...] les opinions théologiques de son pays". (p. 159)
„[...] die theologischen Meynungen seines Vaterlandes [...]". (p. 84).

• *enigmă* (fr. *énigme*, germ. *Rätzel*)

„Un domn din oastea crăiască așa au tălmăcit această enigmă *sau găcitură*". (p. 145/88[v])
„Un seigneur de l'armée expliqua ainsi l'énigme". (p. 186)
„Ein Herr in der königlichen Armee erklärte dies Rätzel […]". (p. 107).

• *amor* (fr. *amour*, germ. *Liebe*)

„Vîrtutea prin carea să însemna persii cu laudă era amorul *sau dragostea* cătră adevăr". (p. 162/97[v])
„Une vertu caractérisoit les Perses, l'amour de la vérité". (p. 201)
„Diejenige Tugend, dadurch sich die Perser besonders auszeichneten, war ihre Liebe zur Wahrheit". (p. 118).

• *modelă* (fr. *modèle*, germ. *Muster*)

„Cu toate însăşiile lui cêle iroicești tot era Țírus, ca Alexándru o modelă *sau pildă* primejdioasă pentru prințipi". (p. 165/99[r])
„Cyrus fut donc, comme Alexandre, avec des qualités héroïques, un dangereux modèle pour les princes". (p. 204)

BDD-A26568 © 2016 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Mit allen seinen heroischen Eigenschaften war demnach Cyrus, wie Alexander, ein gefährliches Muster für Fürsten". (p. 120).

• *proporţie* (fr. *proportion*, germ. *Maaßgebung*)

„[...] nu au ştiut cinsti pre preoţii după proporţia *sau măsura* folosinţelor care aducea ei statului". (p. 172/102[v])
„[...] ni honorer le sacerdoce à proportion des avantages qu'il procure". (p. 210)
„[…] nicht das Priersterthum nach Maaßgebung des Vortheils, den es dem Staat verschaffte zu ehren wußte, […]". (p. 124-125).

• *moment* (fr. *moment*, germ. *Augenblick*)

„[...] să arătară înarmaţi tocma întru acel moment sau clipeală". (p. 225/129[r])
„[...] se montrèrent sous les armes au moment de l'exécution". (p. 260)
„[…] zeigten sich in dem Augenblick […] in den Waffen"; (p. 166).

• *ocazion* (fr. *occasion*, germ. *Gelegenheit*)

„O pricire, carea învrăjbisă pre amîndoi fii lui Códrus, au dat ocazion *sau prilej* să să strice vrednicia crăiască" (p. 250/142[r])
„Un différend, survenu entre les deux fils de Codrus, fournit l'occasion d'abolir la royauté". (p. 283)
„Ein Streit der die beyden Söhne des Codrus entzweyete, gab Gelegenheit zur Abschaffung der königlichen Würde". (p. 181).

• *noblă* (fr. *noble*, germ. *edle*)

„Pofta cea noblă *sau evghenisitoare* a crêşte el în pricêpere l-au povăţuit pînă la groapă". (p. 267/150[v])
„La noble passion de s'instruire l'accompagna jusqu'au tombeau". (p. 297)
„Die edle Begierde an Einsichten zu wachsen, begleitete ihn bis zum Grabe". (p. 191).

• *rival* (fr. *rival*, germ. *Nebenbuhler*)

„[...] după cinci ani l-au chemat iară îndărăpt şi rivalul lui *sau protivnicul* Perícles însuş au dat sfatul înainte să-l cheme îndărăpt". (p. 338/186[r])
„Il fut rappelé après cinq ans; Périclès, son rival, proposa lui-même le décret". (p. 365)
„Er ward nach fünf Jahren zurückberufen, und sein Nebenbuhler Pericles, brachte selbst die Berufungsacte in Vorschlag". (p. 234).

• *ambiţioz* (fr. *ambitieux*, germ. *Ehrfüchtigen*)

„El împreunasă cu taléntumuri mari toate nelegiuirile unui ambiţioz *sau lacom spre cinste*"; (p. 409/181[v])

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Il joignoit à de grands talens tous les vices d'un ambitieux". (p. 4 [partea a II-a])
„Er verband mit großen Talenten alle Laster eines Ehrfüchtigen"; (p. 280).

• *modestie* (fr. *modestie*, germ. *Bescheidenheit*)

„La întoarcerea lui îndărăpt să osibea el numai prin modestia *sau purtarea cea blîndă,* prin înfrînare". (p. 411/183[v])
„De retour à Sparte, il ne se distingue que par sa modestie, sa frugalité". (p. 6 [partea a II-a])
„Bey seiner Rückkunft nach Sparta machte er sich blos durch Bescheidenheit, durch Eingezogenheit". (p. 281).

4.5. Interpolări introduse prin conjuncţia disjunctivă *sau* prin care se explică o unitate de traducere care există atît în textul francez, cît şi în cel german:

• *obelisc* (fr. *obélisque*, germ. *Obelisk*)

„Obeliscurile sau *stîlpii cei scobiţi*". (p. X/5[v])
„Obélisques". (p. 436)
„Die Obelisken". (p. 22).

• *cabală* (fr. *cabale*, germ. *Cabale*)

„El întrebuinţază lucrarea pămîntului spre împedecarea cabalelor *sau a viclenirilor*". (p. XXI/11[r])
„Il se sert de l'agriculture, pour empêcher les cabales". (p. 452)
„Er gebraucht den Ackerbau zur Verhinderung der Cabalen". (p. 30).

• *relíghie* (fr. *religion*, germ. *Religion*)

„Relíghia *sau credinţa* şi năravurile eghiptênilor" (p. 37/35[r])
„Religion et moeurs des Egyptiens" (p. 85)
„Religion und Sitten der Egypter" (p. 27).

• *moral* (fr. *morale*, germ. *Moral*)

„[...] a cărora moral *sau năravuri bune,* a cărora formă a ocîrmuirii de mai multă defăimare decît laudă sînt vrêdnice". (p. 78/55[v])
„[...] dont la morale & le gouvernement sont plus dignes de blâme que de louanges". (p. 123)
„[...] deren Moral und Regierungsform mehr Tadel als Lob verdienen". (p. 56).

• *misionar* (fr. *missionnaire*, germ. *Missionair*)

„Scriitorii cei mai ageri la minte tocma aşa socotesc şi acum, lîngă toate minunatele laude care aduc mulţi missionari *sau trimişi propovednici* în Hína". (p. 78/55[v])

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Des écrivains judicieux pensent de même aujourd'hui, malgré les éloges magnifiques prodigués aux Chinois par plusieurs missionnaires". (p. 123)
„Scharfsinnige Schriftsteller urtheilen heut zu Tage eben so der prächtigen Lobeserhebungen ohngeachtet, die viele Missionairs zum Ruhme der Chineser verschwendet haben". (p. 56).

• *tribunal* (fr. *tribunal*, germ. *Tribunal*)

„Spre măritarea fiicelor şi spre pedepsirea stricătorilor de căsătorie avea ei un tribunal *sau divan* rînduit". (p. 103/68r)
„Ils avoient un tribunal établi pour marier les filles & pour punir les adultères". (p. 147)
„Zur Verheyrathung junger Mädchen, und zur Bestrafung der Ehebrecher, hatten sie ein eigenes Tribunal aufgerichtet". (p. 74).

• *comentator* (fr. *commentateur*, germ. *Commentator*)

„[...] de vom crede lui Eustáhie comentatorul *sau tîlcuitoriul* cel vestit al lui Omír". (p. 202/117v)
„[...] à en croire Eustathe, célèbre commentateur d'Homère". (p. 238)
„Wenn man indessen dem Eustathius, diesem berühmten Commentator des Homers, glauben darf, […]". (p. 150).

4.6. Interpolări introduse prin conjuncţia disjunctivă *sau* prin care se explică o unitate de traducere din textul german:

• *altan* (fr. *plate-forme*, germ. *Altan*)

„Un altan *sau pridvor* iaste ca la 16 urme despre toate laturile împrejur şi îi face vîrful". (p. 54/43v)
„Une plate-forme d'environ seize pieds, de chaque côté, termine le sommet". (p. 102)
„Ein Altan, von etwa 16 Fuß auf jeder Seite, machet die Spitze derselben aus". (p. 38).

• *grad* (fr. *degré*, germ. *Grad*)

„Ei conoştea zodia şi s-au fost împărţit în 12 sêmne; pre fieştecare semn l-au împărţit în 30 de graduri *sau trêpte*". (p. 63/48r)
„Ils connoissoient le Zodiaque; ils l'avoient divisé en douze signes de trente degrés". (p. 109)
„Sie kannten den Thierkreyss und hatten ihn in 12 Zeichen jedes zu 30 Graden abgetheilt; [...]". (p. 43).

• *manifest* (fr. *décret*, germ. *Manifest*)

„[...] lăsasă Temistócles să omoare pre tălmăcitoriul carele au întors manifestul *sau fermanul* craiului persilor". (p. 297/165v)

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

„Témistocle [...] fit mourir l'interprète qui avoit traduit le décret du roi de Perse". (p. 325-326)
„[...] ließ Themistocles den Dollmetscher hinrichten, der das Manifest des persischen Königes übersetzt hatte". (p. 209).

5. Pentru a explica, în secvența interpolată, neologismele latino-romanice, Molnar se folosește adesea de termenii din textul german:

• *guvernaménт* este explicat ca *forma ocîrmuirii* (în germană: *Regierungsform*):

„Guvernaméntul *sau forma ocîrmuirii,* darea-legii şi năravurile spartanilor". (p. 222/127^{v})
„Gouvernement, législation & moeurs de Sparte". (p. 258)
„Regierungsform, Gesetzgebung und Sitten der Spartaner". (p. 164);

• *Eclípsis* este explicat prin *întunecare a lunii* (în germană: *Mondfinsterniß*)

„Dară un Eclípsis *sau o întunecare a lunii* au stricat proiectul gheneralilor de tot". (p. 373/163^{v})
„Mais une éclipse de lune déconcerta le projet des généraux". (p. 400)
„Aber eine Mondfinsterniß zernichtete das Vorhaben der Feldherrn". (p. 257) etc.

6. Versiunea românească a *Istoriei* lui Millot reflectă o trăsătură considerată specifică lexicului literar din intervalul 1780-1830 şi anume interferența şi concurența unor elemente lexicale din turcă, neogreacă, germană şi maghiară cu neologisme latino-romanice şi nonromanice din limbile moderne occidentale [Moroianu, 2009: 177]. Acest aspect poate fi urmărit grație interpolărilor de tip sinonimic din text, dar şi la nivelul unor sufixe: „*libertatea* adecă *Elefteria*" (p. 260/147^{r}), „Pofta cea *nobl*ă sau *evghenisitoare* a crêşte el în pricêpere l-au povățuit pînă la groapă". (p. 267/150^{v}), „[...] lăsasă Temistócles să omoare pre tălmăcitoriul carele au întors *manifestul* sau *fermanul* craiului persilor". (p. 297/165^{v}), „purta capul lor acoperit cu *o cialmă* sau *un turban*" (p. 138/85^{r}), „ei *reprezentăluiesc* sau pun înainte pre persi ca pre nişte idololátrii" (p. 166/99^{v}) etc.

Compararea versiunii româneşti cu cele două texte-sursă utilizate clarifică profunzimea intervențiilor efectuate constant în procesul de traducere şi permite înțelegerea strategiilor de lucru ale traducătorului. Preocupat, ca şi ceilalți intelectuali ai vremii, de modernizarea lexicului românesc după modelul culturii europene occidentale, Ioan Piuariu Molnar inserează în textul său un număr considerabil de interpolări, cu ajutorul cărora explică – prin sinonime sau parafraze –, pentru a lărgi spațiul de cunoaştere al receptorului, termenii culți împrumutați. Din acest motiv, apelul substanțial la tehnica interpolării nu trebuie interpretat ca semn al al unei atitidini marcat inovatoare în actul de traducere; este vorba, în fapt, de o modalitate stereotipă, asumată şi de alți cărturari din epocă (în special de Petru Maior), de a atenua şi uniformiza astfel anumite diferențe lingvistice şi culturale şi de a înscrie limba română, progresiv, în direcția amplificării vocabularului intelectual şi, implicit, a modernizării sale.

BDD-A26568 © 2016 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", 2012. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Barr, James, 1979. *The Typology of Literalism in ancient biblical translations*, în seria *Nachrichten der Akademie der Wissenschften* in Göttingen aus dem Jahre 1979, Philologisch-Historische Klasse, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

Coseriu, Eugenio, 1985. *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción*, în volumul *El hombre y su lenguaje*, Madrid, Editorial Gredos.

Coșeriu, Eugeniu, 2009. *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fînaru, traducere de Eugenia Bojoga, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu, Nicolae Saramandu et alii, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Grămadă, Livia, 1960. *Istoria lui Millot în tălmăcirea lui Ioan Piuariu-Molnar,* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series IV, Fasciculus 2, Philologia, p. 161-174.

Moroianu, Cristian, 2009. *Etapele evoluției vocabularului literar românesc în epoca modernă*, în volumul *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, editori: Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail, București, Editura Universității din București, p. 175-194.

Niculescu, Alexandru, 1978. *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Nida, Eugene A., 1964. *Toward a Science of Translating, With special Reference to Principles and procedures involved in Bible Translating*, Leiden, E.J. Brik.

Oprea, Ioan, Nagy, Rodica, 2002. *Istoria limbii române literare. Epoca modernă*, Suceava, Editura Universității Suceava.

Ursu, N.A., 1962. *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.

Ursu, N.A., 2002. *Originalul grecesc al „Retoricii" publicate de Ioan Molnar*, în volumul *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, Editura Cronica.

NOTĂ: Prezentul articol a fost elaborat în cadrul proiectului *Începuturile modernizării culturii române și racordarea ei la Occident prin traduceri* (PN-II-ID-PCE-2011-3-0722).

BDD-A26568 © 2016 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:30 UTC)